PROFESSIONEEL ONDERWIJS.

Men heeft tot dusverre, zoo wij gelooven bijna algemeen, Mr. Thorbecke gehouden voor den schepper van ons middelbaar onderwijs. Zeker toch is het, dat de door hem, gedurende zijn tweede ministerie voorgedragen en aangenomen wet, hier een meer ontwikkelend onderwijs, verheven boven het lagere en toch vrij duidelijk gescheiden van het hoogere, naar vaste beginselen, in eigenaardige instellingen, heeft in het leven geroepen, 't welk in een tiental jaren eene beteekenis en omvang gekregen heeft, die men daarvan in den aanvang naauwelijks kon verwachten. Zeker is dat middelbaar onderwijs een der schoonste gedenktekenen, die deze staatsman, aan de latere geslachten van zijne zorgen en heldere inzichten in de waarachtige belangen der natie kon nalaten. En toch, waar vele zijner daden en denkbeelden in den jongsten tijd kritiek en afkeuring uitlokten, schijnen die ook bij zijne bemoeijenissen op dit gebied niet te hebben kunnen achterblijven. De beschuldiging, dat daardoor een te materieele richting werd gehuldigd, hoogere en godsdienstige behoeften daarbij geheel miskend worden, daaraan veel te groote sommen besteed, deed zich reeds lang hooren. Thans beginnen zich daarbij andere klachten te voegen, klachten als zoude de regeling van ons middelbaar onderwijs aan haar eigenlijk doel niet ten volle beantwoorden; als zouden de dusgenaamde burger dag- en avondscholen, voornamelijk bestemd voor aanstaande ambachtslieden en landbouwers, (*) voor die klassen minder geschikt blijken: als zoude er eigenlijk bij dat onderwijs een zeer noodwendig bestanddeel zijn over het hoofd gezien. En dit bestanddeel is het praktische, het eigenlijk professioneel onderwijs, de oefening van den aanstaanden ambachtsman in al de handgrepen en werkzaamheden van zijn aanstaand bedrijf. De door de wet in hoofdtrekken aan-

(*) Art 13 der wet

gewezen opleiding wordt, wat het theoretische betreft, niet bepaald afgekeurd, maar wel beweerd dat daaraan de eigenlijke *praktische* zijde ontbreekt. Het middelbaar onderwijs der wet kan mogelijk meer ontwikkelde jonge lieden, zelfs knappe bazen vormen, het zal nooit bekwame knechts en ambachtslieden leveren. De laatsten, zoo ze al eenig gewigt mogen hechten aan kennis van wis- en natuurkunde, zijn toch eigenlijk veel meer gebaat door praktische oefeningen, door onderwijs in de handgrepen en het gebruik der gereedschappen, waarmede zij als ambachtslieden moeten omgaan. Van hier de meer algemeen uitgesproken wensch naar dusgenaamde *ambachtsscholen*, naar *professioneel* of *praktisch vak-onderwijs*; hetzij dan in afzonderlijke inrichtingen, hetzij bij wijze van aansluiting aan-, maar dan toch met zekere vervorming of wijziging van het bestaande middelbaar onderwijs.

Intusschen is dit onderwerp bij de indiening en behandeling van de tegenwoordige wet geenszins over het hoofd gezien of vergeten. Bij het onderzoek in de afdeelingen verklaarden sommige leden zich namelijk tegen het programma van onderwijs, zooals het in art. 13 werd voorgesteld. Met name wenschten zij daaruit de „eerste gronden der staathuishoudkunde” te zien verwijderd en „vervangen door praktische oefeningen met gereedschap en draaibank.” Er lieten zich dus toen reeds stemmen hooren tegen eene *te* wetenschappelyke vorming, voor eene meer praktische en werktuigelyke bekwaamheid van ambachtslieden en landbouwers.

De regering deelde die zienswijze niet en verklaarde, dat, wat de opneming van praktische werkzaamheden in de school voor den ambachtsstand aangaat, „twee gevoelens over elkander stonden: het eene, 't welk die nuttig en noodig achtte; het andere, „'t welk meent alle praktische opleiding aan de gewone werkplaatsen te moeten overlaten.” De minister deelde de laatstgenoemde meening.” (*) En hij *kon* en *moest* dit wel met een oog op de algemeene beginselen, die aan dit onderwerp ten grondslag lagen. Wat wilde deze wet met hare burgerscholen in de eerste plaats: „aan onzen burgerstand meer beschaving, meer kennis, „ook van technischen aard verschaffen, dan aan de lagere school „te verkrygen is.” „Maar *vakstudie* was er vreemd aan, *algemeene opleiding* was haar doel.” (†) Onder deze wet konden allerlei in-

(*) *De wet op het middelbaar onderwijs*, door Steijn Parvé, Algemeen overzigt p 140

(†) P 138.

richtingen van onderwijs bestaan of verrijzen, die een bepaalden kring van kennis, het beoefenen van bepaalde vakken beoogden. Scholen voor handel, voor zeevaart, voor fabrieksnijverheid, voor sommige takken van land- of boschbouwkunde zijn daaronder even bestaanbaar, als scholen, om een of meer ambachten praktisch te leeren uitoefenen. Maar al dergelijke scholen met een meer speciaal doel, ofschoon onder de stichtingen voor middelbaar onderwijs te rekenen, behooren niet tot het algemeen middelbaar volksonderwijs, dat van overheidswege verstrekt wordt. Dit laatste heeft een algemeen ontwikkelend karakter en bedoelt *geen vakstudie*. De minister beriep zich daarbij op het voorbeeld van België, waar deze aangelegenheid reeds in 1851, hij gelegenheid der behandeling van de regeling van het middelbaar onderwijs dàar te lande, zeer uitvoerig was ter sprake gekomen. De commissie, daar belast om den minister van Binnenl. Zaken over de wijze van regeling van het industrieel onderwijs te adviseren, voldeed daaraan, met een oog op binnen- en buitenlandsche toestanden, op de meest volledige wijze (*). Zij wees er op, dat in Engeland: „l'apprentissage se fait à l'atelier et non à l'école, le premier maître de l'ouvrier c'est son père ou son camarade; à côté de l'industrie vivante et prospère, on n'a point songé pour l'apprentissage à fonder des ateliers écoles, des institutions soit disant normales et en tout cas factices et dépourvues de vitalité et de chances de prospérité” (p. 52). Zij vermeldde, dat in Oostenrijk, aan de Polytechnische school te Weenen, de leerlingen „n'apprennent aucun métier particulier; ils n'en pratiquent aucun”: dat men in Beijeren om leerling van de „écoles d'arts et métiers” te kunnen worden, eerst apprenti of compagnon ouvrier moest wezen: dat in België, overal waar men het schoolonderwijs en de praktische werkzaamheden in de school had willen vereenigen, de uitkomsten ongunstig waren geweest. (†)

De commissie kwam dan ook tot deze resultaten: „que l'apprentissage pratique ne se fait que dans l'atelier, que l'enseignement théorique appartient à l'école: dat, zoo als de kundige S. Marc Girardin het uitdrukt, „introduire la pratique des métiers, serait

(*) Zie Rapport sur l'organisation de l'enseignement industriel, adressé à monsieur le ministre de l'intérieur, par la commission nommée par arrêté royal du 14 Décembre 1851. Bruxelles, chez HAYEZ 1852

(†) Zie onder anderen het rapport van den heer Kindt, als bylage B aan het comm rapport toegevoegd

changer l'école en manufacture et créer aux dépens de l'état une concurrence aux manufactures des particuliers; ou bien, si les élèves ne travaillaient pas d'une manière sérieuse et sincère, s'ils ne travaillaient que pour s'exercer, le travail dégènerait bientôt en jeu et en amusement" (p. 13). Zij was overtuigd: „que si la théorie d'un art ou d'un métier ne peut s'enseigner qu'à l'école, l'apprentissage pratique ne peut se faire qu'à l'atelier" (p. 148); dat men in de ambachtsscholen slechts konde „enseigner des métiers ordinaires, à moins de faire d'énormes dépenses au profit d'un petit nombre d'élèves. On y gaspille beaucoup de matières premières; les produits ne s'écoulent pas, et l'on arrive à ce beau résultat, que plus on travaille, plus on a de travailleurs, et plus on perd" (p. 149). Zij zag er ook dit in: „que le privilège tend à se glisser sous toutes les formes dans la société; (et) qu'il ne faut pas prendre aux uns pour enrichir, dôtter, ou même secourir sans nécessité les autres (p. 151) (*).

Ook in ons vaderland had de zaak van het ambachts-onderwijs de aandacht getrokken. De maatschappij tot bevordering der bouwkunst schreef in 1857 eene prijsvraag uit over de beste inrichting eener ambachtsschool. Ofschoon zij meende aan geen der antwoor-

(*) Bij de gevoelens van hen, die zich — laat het zijn voor een 10 of 20tal jaren — tegen dat praktisch onderwijs in de school verklaarden, kunnen wy dat van bevoegden uit den tegenwoordigen tyd voegen. Wel is waar betreft het hier de zaak van het *landbouw-onderwijs*, waaraan in ons vaderland nog zoo goed als niets gedaan is, maar waarbij men, meer nog dan bij eenig ander, op de bedenking stuit, dat de voorschriften onzer wet tot regeling van het M. O. opdat punt veel te theoretisch zijn dat de landbouwer vooral praktisch moet onderwezen worden, dat men hier model-boerderijen moet hebben, waar de leeling zelf veldarbeid kan verrigten, enz. Dr. Otto Pitsch in zijn uitstekend geschrift *Landbouw-onderwijs in Nederland*, Groningen 1871, denkt er anders over. Hij spreekt p. 10 „van een stelsel van landbouw-onderwijs in verscheidene staten langen tyd gevolgd, maar in de laatste jaren meer en meer verworpen,“ het stelsel waarbij tegelyker tyd onderwijs in de wetenschap en in de praktijk van den landbouw gegeven wordt, p. 11 „het onderwijs moet *praktisch* zijn, maar geen onderwijs *in de praktijk*.“ Hij kent de scholen van Annaberg by Bonn en van Denklingen de eerste voorzien met eene proefboerderij, met een voor de praktijk buntengewoon bekwaam man, en alle hulpmiddelen, het zijn zoogenaamde „knechtscholen“, voor jongelui, die opzichters op eene boerderij moeten worden,“ maar geen dier scholen (en dit oordeel treft blykbaar deze soort van scholen) „heeft naar myn en anderer oordeel recht van bestaan.“ Men zie ook het gevoelen van Thilmann, bekende secretaris-generaal der Landbouw-vereeninging van Rijn-Pruissen in denzelfden zin p. 13. Zou dit alles zonder betekenis zijn by de behandeling der vraag naar de doelmatigheid van praktisch ambachtsonderwijs?

den eene bekrooning te mogen toekennen, gaf zij echter twee ingezonden stukken *) ten haren koste uit, en kende aan de schrijvers geldelijke belooningen toe. Die stukken verdienen inderdaad de aandacht. Beide gaan uit van de noodzakelijkheid, dat de aankomende knaap en werkmán, veel beter *theoretische* kennis van tal van zaken behoort te bezitten, dan toen althans in ons vaderland verkrijgbaar was. De schrijvers ontwikkelden daartoe hunne denkbeelden over een volledigen cursus van ambachts-onderwijs; en voegden daarbij, maar als ondergeschikt, dusgenaamd praktisch onderwijs. Hunne inzichten over het theoretisch onderwijs zijn in de wet op het Middelbaar onderwijs bijna geheel verwezenlijkt. Bij het praktische gedeelte hebben zij al de bezwaren gevoeld, die in België ter sprake waren gekomen, en die onzen wetgever bewogen het niet in zijn programma op te nemen. Zij beoogden echter slechts één of enkele van dergelijke inrichtingen van onderwijs, die van rijks- of provincie-wege zouden worden opgericht of gesteund.

Niettegenstaande onze wetgever alzoo, bij de regeling van het middelbaar onderwijs, het vak of praktisch ambachtsonderwijs op goede gronden niet heeft aangenomen, begint men hem dit, gelijk wij zeiden, in den jongsten tijd tot verwijt te maken, of daarin althans eene te bejammeren onvolledigheid op te merken. De pogingen vermenigvuldigen zich om te voorzien in de leemte, die men in zijn werk meent te ontdekken. In Amsterdam werd reeds vóór eenige jaren eene ambachtschool opgericht, die hierin voorzien zoude. In April 1869 werd er eene dergelijke school te Rotterdam geopend, terwijl thans ook te 's Hage, Middelburg en Utrecht pogingen daartoe worden aangewend.

De school te Amsterdam, die een jaarlijks subsidie uit de gemeentekas van f 4000 geniet, bestaat nevens een burgerdag- en avondschool. Zij telde aan het einde van 1871 116 leerlingen, terwijl de dagschool 38, de avondschool 84 leerlingen bezat. Aan deze ambachtschool wordt ook theoretisch onderwijs gegeven en verder vermeld, dat *praktisch* onderwijs werd gegeven in timmeren, smeden, draaijen en boetseren (†).

In Rotterdam genoot de ambachtschool het eerste jaar een subsidie van f 6000, thans van f 9000 uit stadskas en daarenboven

(*) Het 1e was van J. J. Vormer en H. W. Veth, architecten te Schiedam en Dordrecht, het 2e van J. van Maurik, architect te Amsterdam. Zij zagen het licht te Amsterdam (bij van Bakkenes) 1858.

(†) Zie het gemeente-verslag van Amsterdam enz. 1871.

eene subsidie van f 2000 uit de provinciale middelen. De stad heeft daarvoor echter, bij Koninklijk Besluit van 7 Nov. 1869, no. 30, voor een tijdvak van 5 jaren vrijstelling gekregen van de verplichting tot het oprigten eener burgerdagschool. Zij telde in den cursus van 1871 132 leerlingen. De inrichting huldigt wetenschappelijke of theoretische opleiding. Men geeft hier namelijk herhalingsonderwijs, verder rekenen, stekunde, meetkunde, werktuig- en natuurkunde, bouwkundig en handteekenen en zingen. Aan dit alles worden de ochtenduren gewijd, terwijl het praktische onderwijs in de verschillende ambachten, daaraan in den namiddag, tusschen 2 en 7 ure, wordt toegevoegd. De leeftijd der leerlingen bedroeg van 12—14 jaar. Het ambachtsonderwijs is echter veel uitgebreider dan te Amsterdam en omvat het timmeren, smeden, meubelmaken, huisschilderen, steenhouwen, koperslagen, metselen, kuipen, beeldhouwen en instrumentmaken.

In Utrecht werden de gemeentelijke instellingen voor middelbaar onderwijs, eene burgerdag- en avondschool reeds den 14n Januari 1867 geopend. De dagschool is van twee-, de avondschool van driejarigen cursus, terwijl voor de jongelingen, die een dier inrichtingen verlaten nog drie voortgezette cursussen bestaan in ornamentteekenen en boetseren, in bouwkunde, en in werktuigkunde.

Men had daarbij echter gedurende de eerste jaren met gestadige verwisseling van leeraren en geheel onvoldoende lokaliteiten te kampen. Eerst in 1870 verkregen die scholen onder een nieuwen directeur, in een geheel nieuw en uitmuntend daartoe ingerigt schoolgebouw, hare wezenlijke beteekenis. Toch hebben ook deze scholen nog niet die uitbreiding erlangd, die velen daarvan meenden te mogen verwachten (*). Het getal der leerlingen was voor de verschillende scholen als volgt:

(*) Men zie daarvoor de discussien in den Utr gemeenteraad by gelegenheid van de behandeling van het voorstel tot aanbouw der bedoelde school Gedrukt Verslag. 1868. p 221. sqq Een der wethouders verklaarde toen „dat het nog nieuwe inrichtingen waren, die in het eerst niet zoo druk zouden worden bezocht, doch, waar voor zoo weinig geld zoo goed en zoo veel onderwezen wordt, mag men veilig aannemen, dat het schoolbezoek voortdurend sterk zal toenemen, en men niet zonder grond bevreesd mogt zijn voor gebrek aan genoegzame ruimte” — „hy verwachtte het getal leerlingen, binnen weinig tijds, met eenige honderden te zien toenemen” enz. „Een ander lid van het dagelijksch bestuur had minder groote verwachtingen. „hem zoude eene inrigting voor 400 leerlingen voldoende hebben gescheuen, maar wilde men meer, hy was er niet tegen /

	Dagschool	Avondsch.	Cursussen.	Geheel.
1867	21	87	102	210
1868	39	156	89	284
1869	36	143	102	281
1870	46	171	84	291
1871	46	198	85	329

Alleen bij de avondschool is bepaalde ontwikkeling te bespeuren. De dagschool en de cursussen blijven, althans de twee laatste jaren, ongeveer op dezelfde hoogte en wij gelooven niet, dat hierin, vooral voor de dagschool, groote verandering ten goede te wachten is. Toch zijn de Utrechtsche instellingen zeer bloeiend in vergelijking met die van andere steden, gelijk uit de reeds voor Amsterdam en Rotterdam aangegeven bijzonderheden blijkt. Er moet dus een meer algemeenen grond voor het minder slagen der dagscholen zijn, waarop wij later terugkomen.

In Utrecht even als elders schijnen sommigen dien minderen bloei te zoeken in den aard van het wettelyk onderwijs aan de dagschool en verbetering te wachten van een meer praktisch onderwijs. Van hier de beweerde behoefte aan eene ambachtsschool. Deze zaak kwam het eerst ter sprake in de Afd. Utrecht van de Vereeniging ter Bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid en natuurlijk commissoriaal gemaakt. Men zoude met een oog op het inderdaad moeilijke van het vraagstuk, van dergelyke commissie eene uitvoerige en grondige uiteenzetting mogen verwacht hebben over *het fond* der zaak, eene behandeling van alles wat *voor- en tegen* dergelyke inrichtingen te zeggen valt. De commissie uit 5 leden bestaande, waarvan slechts een tot den industrielen stand behoorde, maakte zich hare taak echter gemakkelijker. In haar rapport van 24 Januari 1871, verklaarde zij eenvoudig: „dat omtrent *de wenschelykheid der oprichting eener ambachtsschool geen redelyke twyfel bestaan kan*, en de leemte, die aanwezig blijft, ook tusschen het best geregeld lager-middelbaar onderwijs en de werkzaamheden, die de ambachtsman in de praktijk te vervullen zal hebben, *deze zienswijze genoegzaam regtvaardigt.*” Met deze conclusie vereenigde zich de vergadering na eenige discussiën en zonder hoofdelyke omvraag. Dat het bestuur der handwersnijverheid toch daarop eene commissie van uitvoering benoemde, die zich gewend heeft tot de besturen van verschillende andere genootschappen en vereenigingen, met verzoek om afgevaardigden tot eene gemeenschappelyke commissie te benoemen ter bespreking en opmaking van een plan voor dergelyk onderwijs, vooral in verband met het bestaande middelbaar onder-

wijs, doet hier minder ter zake. Ook de gemengde commie heeft op den voorgrond gesteld *uitvoering* van het reeds genomen besluit; geenszins eene nieuwe, maar grondige discussie, of dat besluit *behoorlijk geregtvaardigd was*. Tot het laatste scheen trouwens haar mandaat niet te leiden.

Wij zijn echter nog niet overtuigd van de „wenschelijkheid van ambachtsscholen in 't algemeen of te Utrecht, en beamen nog niet geheel de bewering der leemte tusschen middelbaar onderwijs en praktijk” als de oorzaak van den minderen bloei van onze dagscholen. Wij rechtvaardigen ons gevoelen door de volgende beschouwingen. Alle openbaar onderwijs, uit de gemeene middelen bekostigd, moet zooveel mogelijk ook voor allen toegankelijk zijn. Vak- of ambachtsonderwijs is zulks uit den aard der zaak niet. Men mag toch vragen, welke de uitverkoren ambachten zijn zullen, voor wier praktische aanleering, duizenden uit de openbare kassen zullen worden opgeofferd? Zal men langs dezen weg trachten timmerlieden, smeden, metselaars, schilders te vormen? Maar waarom dan ook niet steenhouwers, loodgieters, meubelmakers? En, waarom dan niet kuipers, schepmakers, boekdrukkers? Waarom niet hoveniers, kleermakers, kappers en nog honderd anderen? — Eigenlijk, omdat het *onmogelijk* is. Men kan voor alle bedrijven en ambachten, die in onze ontwikkelde maatschappij en in onze grootere steden voorkomen, geene *school-ateliers* vormen, met de noodige gereedschappen en grondstoffen voorzien, met bekwame praktische uitoefenaars aan het hoofd, om daarin geschikte werklieden te vormen. Er moeten dus uit den grooten hoop maar *eenige* gekozen worden; eenige *bevoorregte* boven anderen. De heer van Maurik zag dit zoo zeer in, dat hij zijn ambachtsonderwijs bepalen wilde „tot vorming van werklieden, wier beroep met de bouwkunst in verband staat.” In Amsterdam is het praktisch onderwijs aan de bestaande Ambachtsschool zeer beperkt. In Rotterdam, ofschoon veel verder uitgestrekt, omvat het slechts een tiental bedrijven. Leerlingen voor de uitgesloten ambachten schijnt men, zooveel mogelijk bij bekwame bazen te plaatsen, als *apprentis*. Is dit voldoende, waarom dan niet met allen zoo gehandeld? — Is het onvoldoende, waarom dan eene zoo gevaarlijke en willekeurige onderscheiding gemaakt tusschen *meer* of *minder* belangrijke beroepen of bedrijven?

Een niet minder groot bezwaar ligt in de moeijelijkheid van dat praktisch onderwijs. Het geldt daarbij toch geen *speelwerk*, maar wezenlijk *praktischen arbeid*. Dit wil zeggen, dat men den

timmerman niet aan het maken van een trap of deur *in miniatuur*, voor een poppenhuis moet zetten, maar aan een wezenlijken trap en deur, met al derzelver toebehooren. Bij andere ambachten moet het evenzoo gaan. De metselaar moet wezenlijke muren metselen; de loodgieter wezenlijke goten maken; de smid sloten, grendels en brandkasten. Het geldt hier geen arbeid uit gekheid, maar arbeiden voor het leven en de werkelijkheid. Toch verklaren mannen als Vormer en Veth die praktische oefeningen voor den metselaar zeer bezwaarlijk; spreken zij van een vervaardigen der voorwerpen „op verlangde grootte;” noemt van Maurik veel timmermanswerk voor jongens van reeds 16 jaar „te zwaar” (*). Te Amsterdam vervaardigt men dan ook slechts voorwerpen op kleiner schaal en erkende de wakkere directeur, dat veel werk in de ateliers niet kon geleerd worden, zoodat de hier gevormde jonge lieden, bij hun optreden in de praktijk toch nog vaak weinig geschikt bleken, *maar* dat zij zich dan ook spoediger geheel bekwaamden. Te Rotterdam heeft men de zaak zeer ernstig opgevat, maar kan over de uitkomsten nog niet veel gezegd worden.

Met een oog echter op dergelijk geheel praktisch onderwijs in ambachten rijst de vraag, welke lokaliteiten en hulpmiddelen daarvoor wel niet benoodigd zullen zijn, als eene wezenlijk *onbekende* X. Kon men zich bij dergelijke inrichting, aan art. 3 van het Concept Reglement van den heer van Maurik houden: „het aantal kweekelingen regelt zich naar de beschikbare ruimte,” zoo was er aan de zaak een grens. Maar, naarmate de inrichting meer een *openbaar* karakter krijgt, zal wel de omgekeerde regel moeten gelden „de lokaliteiten regelen zich naar het aantal leerlingen.”

Men zal dus moeten zorgen voor behoorlijke timmermans-, smids-, steenhouwers- en schilders werkplaatsen; voor ruimten waar gemetseld kan worden; voor winkels, waarin andere ambachten behoorlijk kunnen worden uitgeoefend: aanvankelijk voor een niet te groot aantal leerlingen, maar, bij vele ambachten, althans zoo ingerigt, dat zij gemakkelijk voor aanmerkelijk uitbreiding vatbaar zijn. Men moet al die werkplaatsen voorzien van de noodige gereedschappen en grondstoffen, die steeds weder moeten worden aangevuld. Men heeft dus met uitgestrekte gebouwen en ruimten, en een veelsoortig materieel te doen. Niet minder gewigtig is de vraag naar het onderwijzend personeel. Er dient aan het hoofd

(*) Zie de aangehaalde Prys-vraag, enz. p. 22, 72.

van dergelijke inrichting wel een speciaal directeur te staan; iemand, die bekend is met de praktijk van verschillende ambachten. Deze dienen elk wel een afzonderlijk onderwijzer te hebben, waarvoor men een baas of bekwaam meesterknecht zal moeten kiezen. Het moeten, elk in zijn vak, wel zeer geschikte mannen zijn, zullen zij anderen onderwijs geven. Zullen zij te vinden zijn? Zeker wel niet dan tegen hooge belooning. Bezwaar rekenen wij er in, om alzoo de bekwaamste werklieden aan de praktijk te onttrekken en tot een soort van mindere ambtenaren te verheffen. Een krachtige — zelfstandige stand zal er door verzwakt, en het jagen naar posten en baantjes ten algemeenen koste er door vermeerderd worden.

Het grootste bezwaar van allen is mogelijk, hoe men op den duur in deze scholen aan het werken zal blijven. Er zal, vooral in den aanvang, ontzettend veel *geknoeid* en *verknoeid* worden. Maar ook hier *zal* en *moet* men al doende leeren. En van de geleerden krijgt men *voortbrengselen*. Hoe die af te zetten? De jeugdige metselaars kunnen bouwen en weder afbreken en sommigen willen — wat te Amsterdam trouwens geschiedt — dat men de grootere ja, de meeste stukken weder vernietigt. Het wordt dan de *Sisyphus steen*, de arbeid der vroegere Engelsche werkhuizen, waar men de *paupers* de eene week steenen uit een veld liet opzamelen, om er die de volgende week weder in te brengen. Maar zal dit de weg zijn om aan leerlingen en leermeesters lust voor hun werk; ingenomenheid met den arbeid in te boezemen? Wij achten dezen weg zoo verderfelijk, dat wy haar niet verder in aanmerking nemen. Maar nog eens, wat dan met de voortbrengselen dezer ambachtscholen te doen? De reeds genoemde architecten hebben op die vraag in 1857 ook geen antwoord geweten. Zij gaven als denkbeeld aan, dat de werkbazen, bij groote drukte, tegen een vastgesteld en vooral *laag* tarief, bestellingen aan de school zouden kunnen doen, of, dat het bestuur der school met het gemeentebestuur, overeenkomsten zoude aangaan tot het uitvoeren van plaatselijke werken. In Rotterdam heeft men de leerlingen, althans de beide eerste jaren, (en verdere ondervinding heeft men nog niet) kunnen bezig houden met verbouwing en inrigting der schoollokalen. In Amsterdam heeft men ze geen geploegde vloer kunnen laten leggen, omdat die arbeid boven de krachten der leerlingen werd beschouwd en te veel tijd zou hebben kost. Maar met dit alles benadeelt men de gewone bazen en knechts, beperkt en bederft men het

gebied der partikuliere en vrije ambachtsnijverheid. Men heeft hier te doen met al de moeilijkheden en nadeelen eener kunstmatige — eener beschermde voortbrenging: te dikwerf en veelzijdig ontwikkeld om het hier andermaal te beproeven.

Wij vragen ook nog eens met aandrang, welke wel de kosten zijn zullen van dergelijke scholen, op eenigszins uitgebreide en volledige schaal ingerigt. Wij wezen reeds op zeer uitgestrekte gebouwen en terreinen; op werkplaatsen met hare gereedschappen en grondstoffen van allerlei aard; op het bijna niet te controleren gebruik en misbruik van dat alles in de handen van deels geheel onkundigen; op een talrijk en goed bezoldigd personeel, om eenig denkbeeld te geven van de *directe* opofferingen, die men zich daarvoor zal moeten getroosten. In Rotterdam, waar de zaak groote ondersteuning van de zijde van partikulieren heeft onderhouden, heeft men toch reeds een subsidie van f11.000, uit publieke fondsen noodig om eenigermate uittekomen. Toch is deze inrichting in haar begin en nog weinig uitgebreid: en is men daar tijdelijk voor een gedeelte vrijgesteld van de inrichting van het gemeentelijk middelbaar onderwijs. Hoeveel zwaarder zal dit drukken op plaatsen, waar, zooals in Utrecht, op de ruimste wijze uitvoering aan de wet is gegeven? Geen wonder daarom, dat in andere gemeenten, als te 's Hage, dan ook reeds het verlangen is uitgedrukt om van de wettelijke school ontslagen te worden.

Wij hebben daarenboven nog een bezwaar, dat meer dan al de vroegere, bij ons weegt, en ons niet dan hoogst schoorvoetend tot de verwezenlijking van denkbeelden in den geest der voorstanders van ambachtsscholen, zoude brengen. Wij zijn bevreesd, dat deze soort van scholen, even als die van tweejarigen cursus (burgerdagscholen) aan eenzelfde kwaal lijden zullen: gemis aan krachtige deelneming van die standen, waarvoor men ze eigenlijk bestemd heeft. De wet (art. 13) bestemde de dag- en avondscholen vóór aanstaande „ambachtsheden en landbouwers.” De voorstanders der ambachtsscholen meenen dat zij daaraan niet voldoen en dat „de leemte moet worden aangevuld tusschen dat lager middelbaar onderwijs en de werkzaamheden, die de ambachtsman in de praktijk heeft te vervullen.” Zij hopen dit te bereiken door toevoeging van het praktisch onderwijs. Het doel van het geheel is dan het vormen, niet van *bazen* en *opzichters*, maar van *ambachtsheden*, van goede *knechts*. In Rotterdam en Amsterdam is het daartoe een cursus, die den

geheelen dag inneemt. In Utrecht wenscht men het praktisch onderwijs aan de *dagschool* toe te voegen en dus het school onderwijs mede over den geheelen dag uit te strekken. Eigenlijk is het ook niet anders mogelijk, daar het *theoretisch* en *praktisch* onderwijs te zamen veel te veel tijd vordert, om beiden in eene avondschool te worden afgedaan. Maar nu vindt men te Utrecht en waarschijnlijk ook elders, dat de jongelieden van dag- en avondschool merkelyk verschillen, tot andere kringen behooren. Op de avondschool treft men die jongelieden aan, die bij het verlaten der lagere school op 11, 12 of 13jarigen leeftijd, terstond wat *moeten* verdienen, iets *moeten* bijdragen in de kosten der huis-houding. Zij helpen den vader in zijn bedrijf, of worden naar den winkel gezonden als maatjes of handlangers, voor weinige stuivers 's weeks om langzamerhand de praktijk te leeren. Maar, in de lange winteravonden, als het werk vroeger is afgelopen, kunnen zij van 7—10 ure nog wel naar de avondschool gaan, en teekenen en andere nuttige dingen leeren. Men is hen dan uit het huis kwijt; weet dat zij niet langs straat loopen; heeft ook wel de overtuiging, dat zij nog wat opdoen, 't welk hun te pas kan komen. Op de dagschool is het anders. Hier heeft men zoons van kleine bazen, ambtenaren, enz. De eersten breiden er hun kennis nog wat uit, om later, als meer ontwikkelde menschen zich aan eenig ambacht te wijden, of wel naar de Hoogere Burgerscholen te gaan. Anderen zoeken naar allerlei maatschappelijke betrekkingen. Mogelyk geven *déze* scholen voor den ambachtsman *te veel* van sommige zaken, *te weinig* van andere. Verandering hierin kan ze voor andere leerlingen weder minder bruikbaar maken en de toevoeging zelfs van praktisch ambachts-onderwijs slechts strekken, om hier juist hooger ontwikkelde ambachtsheden of eigenlyk opzigtters, bazen, enz. te vormen. Hier toch komen de zoons van hen, die het niet dadelijk om eenige stuivers loon te doen is, maar die later ook niet als knechts willen gaan werken. En toch is ook bij dezen de verzoeking, om wat te verdienen, in den regel zoo overwegend, dat zij reeds voor den tijd de school verlaten, wanneer zij in eenige kleine betrekking kunnen worden aangesteld. De zoons echter der knechts, der eigenlyke ambachts- en werklieden komen hier niet en zullen van het praktisch onderwijs, hieraan toe te voegen, ook geen gebruik maken, om de eenvoudige reden, dat zij gedurende twee of drie jaren niet buiten alle verdiensten kunnen blijven.

De voor zyn kinderen best gezinde werkman *moet* wel een

loopjongens- of maatjesschap, dat dadelijk *iets* in den zak brengt, kiezen boven een twee- of drietal jaren onderwijs, dat zelfs met waarschijnlijkheid de hoop geeft, dat zijn jongen dan op eens knecht op een redelijk loon zal worden. Was dit anders, de ambachtsschool te Amsterdam zoude zeker geen 100, maar *honderden* leerlingen moeten tellen. Voor de zoons van ambachtslieden, voor onzen wezenlijken ambachtstand schijnt praktisch geen andere opleiding denkbaar dan die van het werkelijk leven — met aanvulling zoover de tijd het toelaat van nog wat theoretische kennis, veel teekenen en wat wis- en natuurkunde, in de avonduren, alles regt populair medegedeeld. En dat geheel praktisch ontwikkelen heeft zeker toch ook enkele eigenaardig goede zijden. Het is nog niet de slechtste zeekapitein, die als matroos — of de slechtste officier, die als *gemeen* soldaat begonnen is. Het leven, en zelfs zijn schijnbaar onredelijk of onbeduidend werken, geeft ook wel eigenaardige ontwikkeling. Zou dit voor den ambachtsman niet gelden? Zoude hier alleen hij, die theoretisch en praktisch alles aan eene school heeft opgedaan, werkelijk blijken de deugdelijkste werkman te zijn? Wij betwijfelen het.

De bezwaren dus aan het minder bezoeken onzer dusgenaamde Burger-dagscholen ontleend — en wij erkennen dat het hier daadzaken geldt — zijn naar onze gedachten, een verschijnsel, waarvan de oorzaak dieper, in eene meer algemeene maatschappelijke kwaal is te zoeken. Het hangt ten naauwste te zamen met de kwestie der dagloonen en bestaanmiddelen der werkende standen. Nog klinkt ons het eenvoudige woord van den directeur der ambachtsschool te Amsterdam tegen: indien men aan de ambachtlieden, gedurende een drietal jaren, de verdiensten hunner kinderen behoorlijk kon verzekeren, dan eerst zouden de ambachtsscholen druk en trouw bezocht worden. Maar in dit geval zoude mogelijk ook de burger dag- en avondschool wel meer bezocht worden. Wij komen hier echter op het gebied der onmogelijkheden. Men kan het onderwijs *goedkoop*, men kan het *gratis* geven. Wij raden het eerste voor dag- en avondschoolen beide aan. Bijzondere welwillendheid of weldadigheid kan voor enkele gevallen daarbij nog uitzonderingen maken door het schoolgeld voor onbemiddelden te verstrekken: maar, in het gemis aan *behoorlijk* loon, in het daardoor geheel overtollig maken van verdiensten, kan door geene wettelyke maatregelen voorzien worden. Is dit waar, zoo is het minder bezoek van de dagschool door hen, waarvoor zij eigenlijk bestemd was, een geheel natuurlijk verschijnsel, dat door

geen veranderd leerplan, door geen weglaten- of bijvoegen van leervakken veel zal kunnen gewijzigd worden.

Wij zeggen met opzet *veel*, want wij achten het niet onmogelijk, dat het door de wet voorgeschreven onderwijs, met een oog op plaatselijke behoeften, wel in dezen of genen zin meer of minder doelmatig kan worden ingerigt en dus voor eenige wijziging vatbaar is. Men hecht bijv. veel aan een zeer aanschouwelijk en praktisch onderwijs voor den aanstaanden ambachtsman en wil hiertoe bij het teekenonderwijs vooral bouwkundig teekenen, uitslagen en projectien geleerd hebben. Waarom zoude men zich in deze richting nog niet verder kunnen bewegen, dan reeds hier en daar plaats heeft? Waarom zoude aan materiaalkennis, aan grondige kennis der verschillende stoffen, die de ambachtsman in zijn aanstaand bedrijf te verwerken heeft, daarbij geen meerder ruimte kunnen worden toegewezen? Mogelijk ware hieraan zelfs eenige oefening in het hanteeren van sommige werktuigen toe te voegen. Maar dan vragen wij nog, of, indien men meende dat eenig praktisch onderrigt, als overgang van de school tot het leven, in onzen tijd volstrekt niet behoorde gemist te worden, het stelsel van *apprentissage*, te Rotterdam voor de minst begunstigde vakken aangenomen, niet het algemeene konde zijn? Men mag toch aannemen, dat dit te Rotterdam geschiedt, om voor een al te klein getal leerlingen geene te onevenredig hooge uitgaven te doen, niet om zich van hen aftemaken en in de overtuiging, dat zij op deze wijze niets leeren zullen. Men zende dan den scholier, op bepaalde uren naar een geschikten baas, die hem de gelegenheid geeft zich praktisch te oefenen en late hem, bij zijn eindexamen ook daarin proeven van zekere bekwaamheid of vaardigheid geven, die in zijn getuigschrift vermeld worden. Men kon de baas hiervoor eene schadeloosstelling geven en diens naam in het diploma vermelden, waardoor ook zijn voordeel en eer waarborgen voor behartiging der taak zouden worden. De moeilijkheden en kosten hieraan verbonden, zouden zeker niet grooter zijn, dan die verbonden aan een praktisch onderwijs op eigen school-ateliers! — Men kon op deze wijze mogelijk eenige proeven — in de thans door velen voorgestane rigting nemen — zonder in vreesselijke kosten te vervallen, die wellicht na korten tijd, blijken zouden vergeefs te zijn aangewend.

Onze eigenlijke arbeidende klassen bekommeren zich over het door ons behandelde vraagstuk weinig; het is boven hare bevattingskracht: zij zien alleen op de dubbeltjes-kwestie. Zij hebben in

't algemeen voor het onderwijs (lager of middelbaar) geen zeer opgewekten zin. Jammer nu, wanneer uit verlichter kringen de meening tot hen overwaait, dat het onderwijs voor hunne kinderen toch ook het ware niet is, dat zij er niet veel aan hebben, want het zal zeer gemakkelijk de onverschilligheid en niet-opgewekte zin in *tegenzin* veranderen. Het kan al ligt aan de meening voedsel geven, dat het vooral voor die kringen maar aankomt op de *praktijk*, en al die *geleerdheid* voor den ambachtsman en mogelijk ook wel voor den kleinen burger zoo noodig niet is. Deze zouden wij zeer noodlottige dwalingen rekenen.

Zij worden door de voorstanders der praktische richting bij ons lager middelbaar onderwijs zeker evenzoo beschouwd, en toch kan hun openlijk streven hunne luid uitgesproken overtuigingen daaraan bevorderlijk zijn. Rotterdam heeft voor zijn praktisch- en ambachtsonderwijs vrijstelling verkregen van oprichting eener dagschool; 's Gravenhage wil de reeds bestaande ten behoeve der nieuwe inrichtingen gaan opheffen; 'Middelburg wenschte mede vrijstelling van wettelijke verplichtingen. En dit alles geschiedt, terwijl de wet op het middelbaar onderwijs en vooral de daaruit voortgevloeide instellingen nog naauwelyks een *zes- of achttal* jaren bestaans tellen! Wordt er hier niet te voorbarig geoordeeld en besloten? Ligt de kwestie niet dieper dan in den aard van het onderwijs? Stelt men zich in het belang van de grootste massa onzer ambachtlieden van de voorgestelde veranderingen geene uitkomsten voor, die nooit verwezenlykt zullen worden, omdat juist die talrijke klassen daarvan geen gebruik *zullen kunnen* maken?

Mogen - anderen en meer bevoegden deze en dergelyke vragen ook eens overwegen; mogt een grondiger en breeder discussie over dit groot en algemeen belang daardoor in het leven worden geroepen; zoo zoude de schryver van dit opstel meenen, rijke vruchten van zijn hoogst onvolledigen arbeid te hebben geoogst.

Juli 1872.

W. R. BOER